

על שירתו האפית של י"ל גורדון - לוחם נמרץ ומר נגד הממסד הרבני

ד"ר ידידיה יצחקי, מבקר וחוקר ספרות, אוניברסיטת בר-אילן, עורך ספרותי של "יהדות חופשית".
ספרו "הפסוקים הסמויים מן העין - עיונים ביצירתו של א.ב.יהושע", הוצאת אוניב' בר-אילן 1992.

[illegible][illegible]

ידיקתו של י"ל"ג לספרות המקראית וללשונה נגזרת, קודם כל, מיחסה המיוחד של תנועת ההשכלה לתנ"ך. ההשכלה, כידוע, ראתה בתנ"ך גישה עיונית העתיקה של התרבות היהודית, בניגוד להפסיקה הדתית שנתנה מקום וזאת לתלמוד הבבלי. תנועת ההשכלה אימצה את לשון המקרא כלשון קורטומיטית בחבעה הספרות שלה, ובצבעה על "מסור הנביאים" כעל יעודו של העם היהודי ותכלית קיומו בין העמים. י"ל"ג כתב את שיריו בלשון מקראית עשירה ומעודנת, אבל כשחש בצורך להבליט נמנע לפרוץ את גבולותיה של לשון זו, במיוחד בשירה ה"ראליסטית" שלו, אך נמנע משימוש במושגים משנאתים, בארטיזמים ולעיתים גם בארטיזמוזים, והקדיש ככך את מגדלו של ספרים, "דבר הנסח" של ספרות התהלה. י"ל"ג העריך את לשון הנביאים ועשה בה שימוש רב, אבל הכיר בגבולותיה, ותרם לחיוניות של השפה, להרחבתה והגשתה. נשיאים מקראיים העסיקו את ספרות הגבולותיה במידה רבה. המכתירות כלשון המקרא הביאה את סופרי ההשכלה ומשורריה לשימוש רב בנושאים מקראיים, כמו למשל "שירי תפארת" של נפתלי הרץ וייזל, הפואמות של מיכאל הרומנים "אהבה ציון" ו"האשמת שומרון" של אברהם מאפר, ועוד. רב בסוגי שירי התנועה וההמייה של המאה ה"ט" החלו סופרי ההשכלה להיענות למציאות זמנם, על פי מפתחים שנתנו. הם היתה גם דרכו של י"ל"ג.

עיקר כוחה של שירת יל"ג היה בתחום האפיקה. בראשית דרכו היה גורדון משורר רומנטי שהושפע מייצירתם של משוררי ההשכלה אד"ם הכהן וזמ"ל, אבל גם מקאטוב, שירל ובייזון. שיטתו הראשונים היו אידיליות רומנטיות על נושאים מקומיים. "העבת דור ומיכל" ו"אנסת בן שופטריע" בשיריה האידיליים הארוכים "דוד ורובליין" הטף להיוו עמל שלווים בחיק הטבע בעבר רוסו. בפואמות הסאטיריות, שהופיעו מאוחר יותר, העלה גם נושאים סאטיריים, כמו טעם של הקצינים במלחמתם בברסאיים ("בן שיני אריות"), גורל מגורשי שפרד ("במצולות ים"), ובזלדה המבוססת על סיפורם של חנה ושבעה בניה ("האשה וילדה"). מאוחר יותר קיבלה שירתו כיוון "ריאליסטי" ועסקה בנושאים

אקטואליים, במיוחד בבעיותיו של הפרט היהודי בעימות עם ההלכה וההנהגה הדתית. בפואמות כמו "קוצו של יוד", "שומרת יבם", "אשקא דריספק", "ושמחת בחגך" ואחרות ביקר את הממסד הקהילתי ואת אורח החיים המסורתי, ואף בהלכה עצמה ובצדקתה הטיל ספקות קשים. בערוב ימיו כתב את הפואמה המקראית "צדקיהו בבית הפקודות", שמעלה את הקונפליקט המקראי שבין הנביא למלך לדרגה של קונפליקט קיומי, בהיסטוריה של העם היהודי, בכל תקופותיה. עם אירוניה קשה ומרה.

ביקורתו את הממסד הדתי בן זמנו הייתה עמוקה ונוקבת, לעתים הגזים מאוד בתיאוריו, אבל עיקר תפיסתו את אורחות החיים הכפופים להלכה היבשה ולשרירות לבם של ה'פוסקים' הייתה אמיתית. חשיבותה לימינו איננה מוטלת בספק. הפואמה ה'ריאליסטית' הראשונה שלו הייתה 'אשקא דריספק' (יתד של מרכבה - דבר של מה בכך, ראה אגדת חז"ל על חורבן ביתר בגלל יתד של מרכבה). סיפורה של הפואמה נסב על משפחה ענייה, משפחתו של אליפלט בעל העגלה, שעובד עבודה קשה לפרנסת משפחתו, ובפסח הכפיל את מאמציו כדי להכין את צורכי החג:

על מיטת הסבתו בלב טוב עלה

גם אליפלט בעל העגלה.

כמה יגיעות יגע, איך עינה כוחו

טרם הביא ממרחק כל צרכי פסחו;

יומם וליל עבד עבודת פרך,

גם נפשו גם סוסיו עינה בדרך.

אבל בסעודת הפסח מצאה אשתו שרה גרגר שעורים במרק, ולמחרת אף שני גרגרים:

ופתאום נשמע קול צעקתה אימתה,

קול בעלת-הבית מן הכיריים.

- מה לך שם, שרה, אמרי, מה נהיתה?

- אהה, שוד ושבר, רעם וברק!

גרגיר שעורים מצאתי במרק!

אליפלט חשש שהרב יטריף את המאכלים ואת כלי הפסח שהכין ביגע רב, ואסר על אשתו לשאול את הרב. אבל זו לא עמדה בפחד החטא:

הה, כובד שתי שעורים נלאתה

שרה האומללה לשאת עליה,

ובכן מיהרה ותרץ כחץ מקשת

בית מורה הוראה לשאול שאלתה

טרם יבוא אישה מבית-הכנסת

כאשר עשה אמש - וימנעה.

ואכן הרב חסר הלב, שעניו רק לאות היבשה של ההלכה, הטריף את כל מאכלי החג וכליו שבבית אליפלט:

בלב דופק בחוזקה ובנפש דואבת

על סף בית הרב שרה נצבת:

סיפרה לו שאלתה עם כל דקדוקיה,

עתה תחיל דומם תשא אליו עיניה,

וכאיל תערוג על אפיקי מים

כן תערוג לדבריו בכליון עיניים.

*

אז נשמע קול דובר - קול המורה-הוראה:

חמץ! חמץ האוכל, חמץ הכלים,

אסור באכילה, אסור בהנאה,

אסור גם למכור אותו לערלים.

האישה פחדה לשוב הביתה. ואז, במקום לתת למשפחה הענייה מזון ממחסני הקהילה, שלח הרב שוטרים כדי לעצור את הבעל, לבל יפגע באשה המסכנה:

ציוה וישלחו שני מלאכי-השרת
לשום את אליפלט בחצר המטרה;

אבל אחרי החג הפליא הבעל את מכותיו באשתו, ולא ארכו הימים עד שנתן לה גט:

לשווא עצרו, לשוא קנסו את אליפלט -
שרה האומללה מידו לא תמלט.
כי שטמה ובלבו הדבר שמר
ובצאתו חופשי כוס יין חייליו גבר
ואליפלט פקד את שרה כאשר אמר,
ויעש אליפלט לשרה כאשר דבר.
מעם הפסח ההוא לא חדלו שמה
מצות ומרורים ותשואות מלחמה,
מכות ומהלומות
ומבוכות ומהומות,
ושלום הבית
היה שמיר ושית.
ובאחרונה נתן לה ספר כריתות
וישלחה מביתו לצמיתות.

בתשעה באב ביכתה האשה את חורבן ביתה:

אל אלוהי אבי,
אשקא דריספק חריב בתר
ושני גרעיני שעורים החריבו נווי.

יל"ג איננו נטפל למקרה בודד, ואיננו מסכים להנחה שמדובר כאן במקרה יוצא דופן, קיצוני. לדעתו יש כאן אות למצבם של היהודים, הנתונים ב'כבלי שווא, מוסר הבלים', הם נתונים לעבדות הנובעת מבפנים:

עבדים היינו... ומה אנחנו עתה?
האם לא נרד שנה שנה מטה מטה?
האם לא עד היום אוסרנו בכבלים?
המה חבלי השוא, מוסר הבלים?
זרים לא ירדפנו - אך מנו נוגשינו,
ידינו לא אסורות - בברזל נפשנו;
על כן לחם עוני נאכל כל ימות השנה
ובעבדותנו נאבד - ואנחנו קורין:
"הא לחמא עניא די-אכלו אבהתנא,
השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין!"

גם בפואמות ה'ריאליסטיות' האחרות של יל"ג הוא מעלה את קהות הרגש של הרבנים, את העדפת האות המטה של ספרי ההלכה על צורכי החיים. ב'קוצו של יוד' הוא מתאר כיצד אובדת משפחה בגלל יו"ד מוטלת בספק, בגלל חומרת מיתרת של רב חסר לב. בפואמה 'שני יוסף בן שמעון' הוא מבקר לא רק את הרבנים, אלא גם את פרנסי הקהילות, וב'שומרת יבם' (הלכה לפיה חייבת אלמנה שלא ילדה לבעלה המת להנשא לאחיו, ואם אינה רוצה בו, היא חייבת לעבור תהליך משפיל של 'חליצת נעל', ואם האח עדיין קטין, היא חייבת להמתין עד שייגדל. חוק זה תקף גם ברבנות של ימינו) הוא מבקר את עצם ההלכה ואת שחיתותם של הרבנים מטעם הממשלה.

תפיסתו של יל"ג את מהות הקיום היהודי היתה לאומית ביסודה, בניגוד לתפיסה הדתית של ההשכלה הגרמנית. הוא ראה את העם היהודי במסגרת של אוטונומיה תרבותית (בכך הקדים את ה"בונד" ואת האוטונומיות מיסודו של שמעון דובנוב), ואולי גם אוטונומיה טריטוריאלית, כאחד מעמיה הרבים של האימפריה הרוסית. להגשמתה של תפיסתו היה צורך דחוף בתיקונים בדת, שגרמה ליהודים להתבדל מכל העמים ולחיות בתוכם כזרים, כ"מיעוט לאומי". נדרשו שינויים מרחיקי לכת באורחות החיים של העם היהודי, בעיסוקיו, בלשונות שבפיו, ובעיקר בחינוך הילדים. בכל אלה סלל יל"ג את דרכה של התנועה הלאומית, הציונות, שניצניה כבר נראו בארץ באותם ימים.

ההשכלה של מזרח אירופה, במיוחד זו שיל"ג נתן לה ביטוי רחב בשירתו, היתה נקודת מפנה עיקרית בתולדות העם היהודי בזמן החדש, צומת לכל התנועות הפועלות בו כיום, שכן היא היתה זו שעיצבה את דמותה של היהדות כמהות פלורליסטית. הרעיון האוטונומי של ההשכלה אומץ בידי התנועות הסוציאליסטיות היהודיות, רעיון ה"הבראה הלאומית" בדרך של עיסוק בעבודות יצרניות היה לאבן פינה בהגות הציונית, כמו גם רעיון תחייתו של השפה העברית. התנועות הרפורמית והקונסרבטיבית הגשימו את תביעת ההשכלה לתיקונים בדת. ההתבוללות היהודית, שעיקרה במעורבותם של יהודים בחברה הלא יהודית שבארצות מושבם, אבל ללא ויתור על הזהות היהודית, כפי שהיא מוכרת לנו היום בארצות הברית ובארצות אחרות, היא הגשמה מלאה של החזון המשכילי. אפילו האורתודוקסיה היהודית נוצרה כתגובה חרדית לתנועת ההשכלה, ולא הייתה קיימת כלל לפני

כן.

מזה שנים רבות רווחת הדעה שאין ליל"ג ולספרות ההשכלה מה לומר לנו היום. נראה שיש לבדוק דעה זו מחדש.

הסברים למונחים בשיר:

מיטת הסיכותי - נוהגים לערוך את הסדר ב'הסבה' על מיטה.
גרגיר שעורים - נחשב לחמץ, ואסור בפסח.
תחיל דומם - מחכה בשקט.

אסור באכילה, אסור בהנאה, אסור גם למכור אותו לערלים - אסור להשתמש במאכלים האסורים לשום מטרה, כמו למשל להאכלת בעלי חיים, או למכור ללא-יהודים.
מלאכי השרת - שליחים.

חצר המטרה - בית אסורים.

ספר כריתות - גט.

אשקא דריספק - יתד של מרכבה, ראה לעיל.

עניין נוסף

- ◀ [לנישק ליחזקאל ת'תחת](#)
- ◀ [תחליטנו: אתם איתנו או לא](#)
- ◀ [חב"ד? האלה ששרים "משיח משיח"?](#)
- ◀ [על הדילוגים בתורה ועל הדילוגים ב"מלחמה ושלום"](#)
- ◀ [הוספת את האתר למועדנים](#)
- ◀ [הקלס באו כדי להפוך את האתר לאתר הבית שלך](#)
- ◀ [חפש באתר חופש](#)

[לראש העף](#)

אתר חופש - www.hofesh.org.il